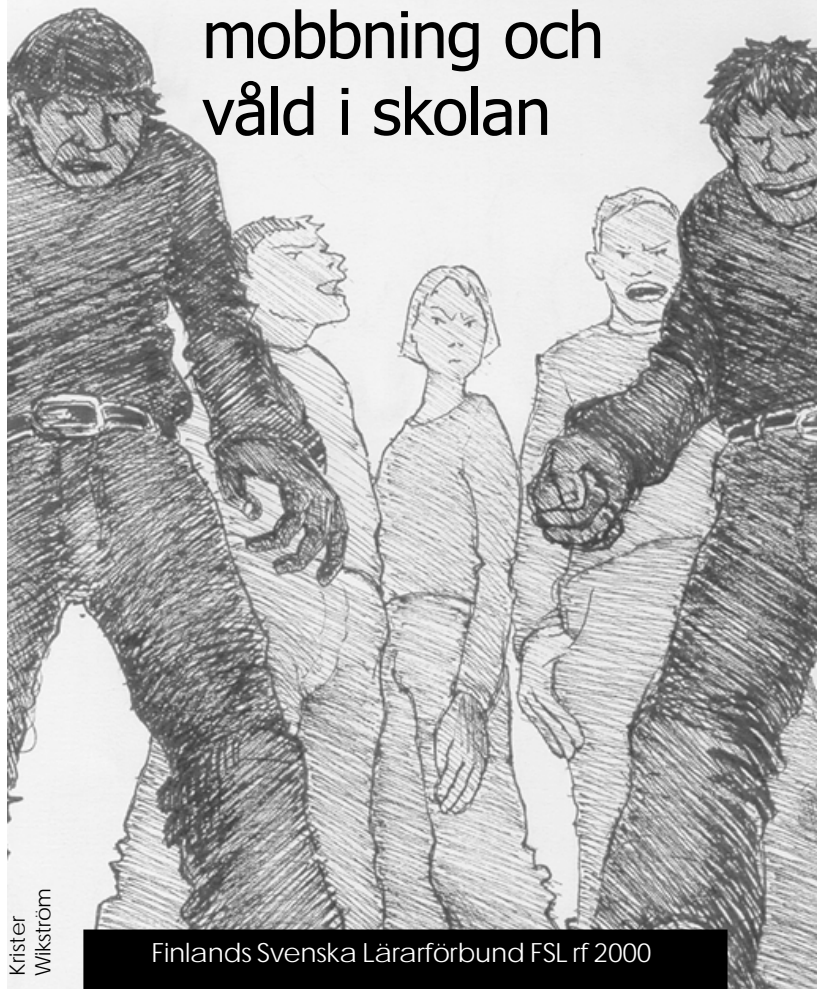

Hur förebygga

mobbing och
våld i skolan

Krister
Wikström

Finlands Svenska Lärarförbund FSL rf 2000

Bästa lärare!

Denna skrift är ett paket som innehåller fakta om mobbning och mobbningsbehandling. Texten utgår från skolans och läroanstaltens medel och möjligheter att bekämpa våld och mobbning i skolan. Vi kan kalla den lärarfackets ställningstagande i fråga om mobbning.

Alla de lagar och paragrafer som reglerar skolans verksamhet i detta hänseende finns samlade här. Somt i texten kan tyckas vara självklarheter, men avsikten har varit att samla ett så fullständigt material som möjligt på samma ställe, inom samma pärmar. - Spara häftet, inte endast för framtida behov, utan som hjälp just nu för uppgörande av en plan för förebyggande verksamhet! Eller för komplettering av den plan som redan finns.

Ursprungstexten är sammanställd av juristerna på Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ. FSL står för översättning och bearbetning.

Helsingfors i mars 2000

FINLANDS SVENSKA LÄRARFÖRBUND FSL rf
Undervisningssektorns Fackorganisation OAJ

Vad kan vi göra för att förebygga mobbning och våld i skolan?

Trygg studiemiljö

29 § lagen om grundläggande utbildning, 21 § gymnasielagen och 28 § lagen om yrkesutbildning stadgar att eleven och den studerande har rätt till en trygg studiemiljö.

I detaljmotiveringarna till lagpropositionerna konstateras bl.a. att stadgandet förpliktar utbildningsanordnaren att övervaka att våld och mobbning förhindras i skolan och läroanstalten samt i skolans och läroanstaltens verksamhet.

Utbildningsanordnarens skyldigheter

Att förhindra våld och mobbning är alltså enligt motiveringarna utbildningsanordnarens uppgift. Utbildningsanordnaren är skyldig att se till att förhållandena i skolorna och läroanstalterna är sådana att våld och mobbning förhindras. Dels gäller här att skolfastigheten och omgivningen bör vara sådana att en heltäckande adekvat övervakning är möjlig. Dels är utbildningsanordnaren skyldig att sörja för utbildningsarrangemangen så att de å sin sida förhindrar mobbning.

I praktiken är det fråga om huruvida de ekonomiska och övriga resurserna är tillräckliga, hur undervisningsgrupperna är sammansatta och hur stora de är, om specialundervisningen är ordnad på tillbörligt sätt och i behövlig omfattning. Utbildningsanordnaren bör också se till att det vid behov finns tillräckligt med platser för vård och rehabilitering av psykiskt sjuka och våldsamma elever och studerande, samt att de faktiska placeringsmöjligheterna är garanterade.

Dessutom bör det i en akut våldssituation finnas tillgång till de stödfunktioner inom barnskydd och övrig socialvård som behövs för att hjälpa gravt störda elever och studerande.

Att förhindra våld och mobbning bör ingå som ett mål i den lokala läroplanen. Även de medel som utbildningsanordnaren beslutat om för att uppnå målet bör ingå.

Skolorna och läroanstalterna

Varje enhets egna, på de specifika förhållandena baserade mål och medel för att förhindra mobbning bör skrivas in i skolornas och läroanstalternas läroplaner.

Målen och medlen bör vara klara och entydiga. Speciell uppmärksamhet bör fästas vid den förebyggande verksamheten. Genom att godkänna skolornas och läroanstalternas egna läroplaner förbinder sig utbildningsanordnaren för sin del att se till resurserna för att förhindra våld och mobbning. Mobbning förebyggs effektivt exempelvis genom mindre undervisningsgrupper och på rätt sätt sammansatta grupper.

Skolorna och läroanstalterna har all orsak att göra upp ett eget **program för förebyggande av våld och mobbning**, baserat dels på den yrkeskunskap och erfarenhet som rektor och lärare, övrig personal och elever/studerande har, dels på förefintliga forskningsresultat. En huvudprincip för programmet kan vara att mobbning inte får förekomma överhuvudtaget, utan att man ingriper omedelbart. Man kunde tala om ett slags tillämpning av 0-tolerans.

Alla elever/studerande och deras målsmän bör få effektiv information om programmet. Förhindrande av mobbning förutsätter ett friktionsfritt samarbete mellan alla som verkar i skolan och alla intressegrupper, samt att alla även förbinder sig att följa principerna i programmet.

Avsikten med ett sådant program är att få alla att veta vad mobbning är. Samtidigt bör man försöka definiera vad som inte är mobbning utan normal konfliktlösning. I diskussioner om mobbning glömmar man ofta bort att skolan och läroanstalten skall fostra barn och unga även för ett liv efter skolan och förbereda dem på att möta motgångar och konflikter i det liv som följer efter utbildningen.

Mobbning är negativ verksamhet (direkt eller indirekt) som i skolan eller läroanstalten är riktad mot en elev. Typiskt för denna verksamhet är att den är återkommande. Det är inte fråga om enskilda påhopp som är riktade mot än den ena, än den andra av eleverna eller studerandena, utan om att ett barn eller en ung människa eller t.o.m. en vuxenstuderande är utsatt för systematisk förföljelse.

Det kan vara svårt att upptäcka mobbningsfall. Därför måste man träna ögat för att känna igen mobbning. Utgående från Christina Salmivallis forskning kan lärare försöka lägga märke till t.ex. följande saker: 1) vad är det som sker mellan eleverna i olika situationer, speciellt i korridorerna under rast och i klassen före lektion, 2) är det någon som aldrig blir vald när eleverna delar in sig i olika grupper, 3) är det någon vars svar de andra alltid skrattar åt och 4) är det någon som nästan utan undantag alltid är ensam på rasterna?

Mobbningen sker alls inte alltid under skoltid eller i samband med skolans eller läroanstaltens verksamhet eller under pauserna i verksamheten. Skolan, läroanstalten och läraren har ingen möjlighet att övervaka vad som händer mellan eleverna/studerandena på hemvägen. Skolan/läroanstalten bör ändå ta sig an frågan om det uppdagas att mobbning förekommit på hemvägen.

Skolan/läroanstalten har inte mandat att ingripa i mobbning som sker utanför skolans verksamhet ss. under fritiden; konflikter, våld och mobbning som förekommer under fritiden skall i första hand elevernas/studerandenas målsmän reda upp och det lyder under deras övervakningsansvar. Det är deras skyldighet att övervaka hur deras barn uppför sig och ingripa och reda upp konflikterna tillsammans med föräldrarna och vid behov myndigheterna.

En naturlig uppgift för skolan är att upplysa och vägleda målsmännen så att deras barn inte gör sig skyldiga till eller blir offer för våld eller mobbning, inte i skolan och inte på fritiden. Skolan/läroanstalten kan på föräldramöten eller i andra sammanhang då elevernas/studerandenas föräldrar är närvarande erbjuda möjlighet till diskussion och sakkunnigföredrag. Vid dessa tillfällen kan man även behandla och på lämpligt sätt lösa konflikter som inträffar under elevernas/studerandenas fritid.

Mobbning inom skolan/läroanstalten

Mobbning som gruppfenomen

När man handlägger mobbningsfall är det viktigt att man inte förirrar sig till att behandla mobbningen enbart som ett problem mellan mobbaren och den mobbade och nöjer sig med att lösa problemet genom åtgärder som berör endast dem. Christina Salmivalli har i sin forskning behandlat mobbningen som ett gruppfenomen. Enligt Salmivallis forskning har eleverna olika roller i mobbningsprocessen. Sådana roller är förutom rollerna som offer och mobbare rollerna som mobbarens hejdukar och medlöpare, offrets försvarare samt utomstående.

Den elev som innehar rollen som offer blir utsatt för systematisk och återkommande förföljelse. Mobbaren är den som sätter i gång processen, den som kanske uppviglar eller tvingar de övriga att delta i mobbandet. Hejduk är en elev som är lätt att få med i mobbandet. En medlöpare ger mobbaren positiv respons, skrattar och uppmuntrar till mobbningen. Försvararen väljer offrets sida och försöker stöda eller hjälpa offret. Den utomstående håller sig på sidan om i en mobbningsituation. Salmivalli påpekar att det när det gäller rollindelningen inte är fråga om personlighetsdrag eller permanenta egenskaper. Rollerna uppstår i förhållande till förväntningar och behov hos de övriga medlemmarna i gruppen, och en individ kan utan egen vilja hamna i en viss roll. I grupp kan ett barn mycket lätt uppmuntra mobbaren, utan att själv vara medveten om det och utan att själv vilja det.

Eftersom de flesta av barnen på ett eller annat sätt deltar i mobbningen bör man enligt Salmivalli inte rikta de åtgärder som skall få slut på mobbningen mot enskilda barn utan mot hela gruppen. Eleverna bör göras medvetna om att de deltar i en mobbningsprocess även om de inte själva aktivt har gått till anfall mot offret.

Fysiskt våld

Ur 2 § i både grundutbildningslagen och gymnasielagen (paragrafen om utbildningens mål) kan utläsas skolans skyldighet att lära eleverna/studerandena vad gott uppförande är. Enligt 35 § grundutbildningslagen, 25 § gymnasielagen och 34 § yrkesutbildningslagen skall en elev/studerande uppträda korrekt.

Skolan/läroanstalten bör redan på förhand få eleven/den studerande att förstå var gränsen går mellan harmlös ostyrlighet och verksamhet som strider mot samfundets och samhällets regler, och vilka följer regelvidrig verksamhet har. Skolan/läroanstalten bör lära ut och peka på hurudan verksamhet som i lag stadgas som brottsdåd och straffbart och vilken påföljden blir för åsamkande av skada. Likaså bör eleverna/studerandena få klart för sig vilka regler skolan/läroanstalten har och vilken påföljden blir om de bryter mot dem.

Skolan/läroanstalten kan till ett visst mått ha förståelse för ostyrligt uppförande. När ostyrligheten övergår till odisciplinerat busande och stör skolans/läroanstaltens normala verksamhet, orsakar andra fysiskt eller psykiskt lidande eller leder till materiella skador, måste den skyldiga eleven/studeranden stoppas.

Genom att kraftigt och målmedvetet ingripa hjälper man inte bara den som är föremål för våld eller dem som lidit skada, utan även den skyldiga själv. Förfarandet har även förebyggande effekt. Eleverna/studerandena och hela samfundet vet att sådant handlande inte tolereras. Släpphänthet och oändlig förståelse fördunklar gränsen mellan rätt och fel och gör att straff och andra påföljder blir slumpmässiga och oförutsägbara.

Misshandel är ett brott. Fysiskt våld är i allmänhet lättare att upptäcka än psykiskt våld. I situationer med fysiskt våld är det också lättare att få fram de skyldiga. Polisens sakkunskap, erfarenhet och tillbudsstående effektiva undersökningsmetoder finns vid behov att tillgå och underlättar utredningsarbetet i våldsfall. Om händelseförloppet är oklart är det inte lönt att med skolans egna krafter försöka utreda misshandelsfall eller annat fysiskt våld, utan det är bäst att överlåta fallet till polisen.

I lindrigare våldsfall kan skolan/läroanstalten försöka utreda fallet själv. Skolans/läroanstaltens lösningsmetoder i våldsfall är att efter en till händelseförloppet obestridbar situation höra eleverna/studerandena, kalla målsmännen till diskussion och försöka uppnå en förlikning. Detta kommer självfallet inte i fråga i klara misshandelsfall eller då det handlar om mobbning, utan passar närmast då man reder upp bråk mellan elever. Det är oändamålsenligt att göra polisaffär av bråk och gnabb om man får saken utredd eleverna och målsmännen emellan så att alla parter kommer överens sinsemellan. Förlikningsförfarandet hindrar ju dock inte målsmännen från att, om de så vill, tillgripa fortsatta åtgärder t.ex. för att sätta i gång en brotts- eller skadeståndsprocess.

De medel som skolan/läroanstalten har för bestraffning är naturligtvis endast de disciplinära straff och tillrättavisningssätt som lagen medger (36 § lagen om grundläggande utbildning, 26 § gymnasielagen och 35 § lagen om yrkesutbildning). Det är viktigt att man vid bestraffningen följer de tillvägagångssätt som lagen förutsätter ss. hörande, precisering och motivering av beslut, registrering. Vid avstängning och skriftlig varning bör även ges anvisningar för sökande av ändring.

Om ett misshandelsfall leder till åtal skall ovan nämnda disciplinstraff inte tillgripas eller de skall avbrytas (18 § grundutbildningslagen, 12 § gymnasielagen och 18 § yrkesutbildningslagen).

Då det inte är fråga om handgemäng som kan klassas som bråk och gnabb, utan om misshandel eller om mobbning som utgör brott mot den fysiska integriteten, bör skolan/läroanstalten överväga om saken kan skötas med de medel den har till förfogande eller om det är skäl att vända sig till polismyndigheterna. Man bör komma ihåg att misshandel av en person under 15 år alltid är ett brott som lyder under allmänt åtal, och rektorn eller läraren är såsom alla andra berättigade att göra brottsanmälan till polisen. Därför är det säkrast att polisanmäla misshandel.

Psykiskt våld

I strafflagens 27 kapitel stadgas att förolämpning och smädelse av en annan person är straffbara handlingar.

I skolvärlden är det tyvärr en bland elever/studerande utbredd uppfattning att det på sin höjd handlar om dåligt uppförande när man i ord sårar en annan människa. Att samhället, polisen, åklagarämbetet, och inte heller skolsamfundet reagerar mot smädelse och förolämpning har fördunklat handlingens lagstridighet. Eleverna/studerandena har fått den uppfattningen att det i deras studievärld existerar en från det övriga samhället avvikande norm när det gäller att såra med ord.

Psykiskt våld är svårare att upptäcka än fysiskt och det faller oftast på skolans lott att utreda det eftersom andra myndigheter än skolans personal är ovilliga att delta i mobbningsutredningar. Å andra sidan är det p.g.a. sakkunskap och arbetsuppgifter lättare för rektorn och läraren än för andra att upptäcka mobbning. Men det är kanske ändå bäst att fundera på behandlingen av ett upptäckt fall av psykisk mobbning tillsammans med representanter för alla de intressegrupper och stödfunktioner som skolan/läroanstalten har (socialvården, hälsovården, t.o.m. polisen). Ovan nämnda råd för förebyggande av mobbning är en bra guide för läraren när det gäller rätt tillvägagångssätt.

Rektorn och läraren är i en svår situation då de skall utreda mobbningfall. Å ena sidan måste man absolut ingripa i mobbandet och å andra sidan får inga fel begås när man utreder mobbningsfallet och avgör skulden.

Ofta har eleverna överhuvudtaget ingen aning om att de misstänks för mobbning. De tycker att deras uppförande kan klassas som att retas på sin höjd. Men den elev som är föremål för retandet har i varje fall känt sig mobbad. Även i detta fall är det bäst att diskutera saken med eleverna och klargöra för parterna hur andra uppfattar och känner det och rätta till eventuella missförstånd. Besträffning kommer då naturligtvis inte i fråga, utan det är fråga om förebyggande verksamhet.

När det gäller mobbning är den förebyggande verksamheten A och O. Ett bra sätt att mota problem är att upplysa eleverna och föräldrarna om mobbning. En ändamålsenligt ordnad övervakning är ett effektivt sätt för att förhindra och upptäcka mobbning.

Speciellt viktigt är att skolans/läroanstaltens hela personal förhåller sig på samma sätt till mobbning. Olika förhållningssätt och avvikande behandling av mobbningsfall och varierande bestraffningsformer skapar osäkerhet hos eleverna/studerandena och gör det svårare att förutsäga inställningen till mobbning.

Vid misstankar om mobbning är elevernas/studerandenas målsmän snara att beskylla det egna barnets kamrater och lärare. Rektorn och läraren är ofta tvungna att under påtryckning reda ut fakta och lösa skuldfrågor. Rektorn och läraren hamnar i en situation där de agerar både "brottsutredare", "åklagare" och "domare".

Eftersom mobbningsfall är så svåra att klara upp lurar även faran för "justitiemord" och "orätt dom" bakom knuten. Skolan/läroanstalten måste å ena sidan utan dröjsmål klara upp oförutsedda situationer och å andra sidan får rektorn och lärarna inte förfalla till "orätt dom". Konflikter mellan elever/studerande är sällan svart-vita situationer där någon helt klart är skyldig och en annan lika klart är offer. Därför måste vartenda påstådda mobbningsfall undersökas sorgfälligt och utan att låta t.ex. påtryckning från målsmän eller från annat håll inverka på utredningen av fakta och lösningen av problemet.

Tystnadsplikten bör också alltid beaktas när man ger ut uppgifter så att personer med tystnadsplikt inte av okunskap t.ex. till en elevs målsman ger ut sådana uppgifter om andra elever som omfattas av tystnadsplikten.

Utredning av mobbningsfall

Förutom att man inom arbetsgemenskapen gör upp regler för handläggning av mobbning är det skäl att komma överens om att misstänkta mobbningsfall utreds omedelbart. Ofta gäller ju föräldrarnas/målsmännens kritik av skolan just det att skolan/läroanstalten inte har ingripit i mobbandet, utan har tillåtit att den fortsätter. Om mobbningsmisstankar reds ut omedelbart underlättas konstaterandet av de faktiska omständigheterna, missförstånd kan rättas till och föräldrarna kan övertygas om att skolan med allvar har gått in för att ingripa utan dröjsmål. Hur skolan/läroanstalten agerar är också av betydelse ifall man p.g.a. klagan eller något motsvarande blir tvungen att avge en utredning till myndigheterna.

Att **skriva upp händelser och åtgärder** är bra och underlättar bevisföringen om ett påstått mobbningsfall måste redas ut t.ex. flera år senare. Dokumentering är ett bra stöd för minnet, bestyrker lärarens åtgärder i frågan och ger honom/henne stöd mot eventuella påståenden om gynnande av mobbning.

Elevernas eget ansvar och bemötandet av mobbaren

När man talar om mobbning gäller diskussionen i allmänhet skolans/läroanstaltens, rektorns och lärarnas åtgärder och attityder. Det är vanligt att man glömmar bort att utbildningsanordnaren har ansvaret för att studiemiljön är trygg och att det primära ansvaret för mobbningen, också när mobbningen skett i skolan, bärs av den elev som gjort sig skyldig till mobbandet. När det på ett tillförlitligt sätt är klarlagt vem mobbaren är och man efter grundligt övervägande inte har funnit skäl för att överlåta fallet till polisen, är det å ena sidan skolans/läroanstaltens disciplinära åtgärder och å andra sidan elevvårdens åtgärder som kommer i fråga.

När man funderar på påföljderna är det skäl att förutom rektor och lärare även höra elevvårdsguppen och vid behov även andra sakkunniga. Elevens/studerandens målsmän kan inte fly sitt uppfostringsansvar, trots att mobbningen skett i skolan. De bör tas med i lösningsprocessen och påföras det ansvar de har för fostran av sitt barn.

Man skall inte heller glömma 40 § i barnskyddslagen som stadgar att den som är anställd bl.a. inom skolväsendet och som vid handhavandet av sin tjänst eller befattning har fått vetskap om att ett barn är i uppenbart behov av familje- och individriktat barnskydd, utan dröjsmål skall anmäla detta till socialnämnden, dvs. i praktiken till barnskyddsmyndigheterna. Det är alltså fråga om anmälnings**skyldighet**.

Också i sådana vålds- eller mobbningsfall, som har överlåtit till polisen för utredning, kan endast 15 år fyllda straffrättsligt ansvariga personer utsättas för åtalsprövning och domstolsbehandling. Barn under 15 år hänskjuts till barnskyddet med stöd av barnskyddslagen.

Skadeståndsskyldighet

Hösten 1999 dömdes Vittis kommun i egenskap av skolans huvudman av tingsrätten i Vittis att betala skadestånd till ett mobbningsoffer. Fallet som väckte stor uppmärksamhet har förts till hovrätten för avgörande och domen har därför inte vunnit laga kraft. Därför kan man inte dra definitiva slutsatser av tingsrättens dom utan bör invänta ett avgörande från högre rättsinstanser.

Efter publiciteten kring domslutet har en del målsmän framställt skadeståndskrav till kommunen, i vissa fall t.o.m. till skolan p.g.a. att deras barn blivit mobbade. Om sådana krav framförs till rektor eller lärare bör de inte börja reda ut ersättningsfrågorna, utan de bör överföra ersättningskraven till utbildningsanordnaren för utredning. Rektor och lärare bör hålla sig till vad som ovan anförts om förebyggande och upptäckande av mobbning och behandling av mobbningspåföljderna.

Eftervården av mobbare och mobbningsoffer

Skolans uppgift är att förhindra mobbning, att upplara eventuella mobbningsfall och att utdöma sanktioner för den som bevisligen mobbat. Det här sker antingen med skolans egna krafter, tillsammans med utomstående instanser eller i de mest flagranta fallen genom anmälan till barnskyddsmyndigheterna eller polisen.

Med tanke på eftervården av mobbningsoffer bör man på förhand slå fast vem som åtar sig att ta hand om offret. Skolan kan inte med egna medel hjälpa offret så mycket, förutom att man kan behandla frågan i skolsamfundet, informera, påverka skolans/läroanstaltens verksamhet eller omstrukturera studierna. Vid sidan om skolan har utbildningsanordnaren en central roll i att ordna sådana studieförhållanden att mobbning kan förhindras i framtiden.

För att hjälpa offret måste man samarbeta med offrets målsmän och hänvisa dem till de myndigheter som tar hand om eftervården av offret. Detta sker enligt på förhand uppgjorda planer och med tillhjälp av de samarbetsnätverk man byggt upp.

Mobbaren skall inte heller glömmas bort. Han eller hon behöver också hjälp. Även mobbaren är i behov av stödåtgärder så att han eller hon kan frigöra sig från sin mobbaroll och de faktorer som ligger bakom den.

När allt är överståndet bör skolan/läroanstalten följa och iaktta hur de åtgärder man vidtagit, ss. studiearrangemang och stödåtgärder, har inverkat på offret, mobbaren och gruppen, och vid behov tillgripa fortsatta åtgärder i det fall att arrangemangen visar sig vara ineffektiva och mobbandet fortsätter.

Hänvisning:

Strafflagen, 21 kap. Om brott mot liv och hälsa

Strafflagen, 27 kap. Om ärekränkning och kränkning av privatliv

